

તિલકકુમાર.

આવૃત્તિ બીજી

છાપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

મુંબઈ ગુજરાતી નાટક મંડળી,

સર્વ હક સ્વાધિન છે.

મુંબઈ:

બી રાઇઝીંગ સ્ટાર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ મધ્યે,
અલીબાઈ દાઉદખાને છાપી છે.

સને ૧૯૦૩

સંવત ૧૯૫૬

—:—

કીંમત રૂ. ૦-૨-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ મહાવિદ્યાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

૧૪૫૦

૬-૧૨-૧

નાટકનાં પાત્રો.

પુરૂષ વર્ગ

- તેજસિંહ (તિલકકુમાર) સુર્યગદના સ્વર્ગવાસી રાજા તિલક
સિંહનો કુમાર.
- દુર્જયસિંહ તિલકસિંહના કુટુંબની પાયમાલી
કરી સુર્યમહેલ પચાવી પાડનાર
એક રજપૂત કોકોર.
- પ્રતાપસિંહ મેવાડના મહારાણા.
- અમરસિંહ પ્રતાપસિંહનો કુમાર.
- સક્ષીમ દીલ્લીપતિ અકબરશાહનો પાટવી
- માનસિંહ જયપુરનો રાજા, અકબરશાહનો
સાળો.
- અતુરસિંહ માનસિંહનો સાળો. કેદખાનાનો
દારોગો.
- લીમચંદ બીલ કોકોર તેજસિંહનો રક્ષક.
હિંદુ લશ્કર, મુગલ લશ્કર, દરબારીઓ. ખારોટ, લીલો,
ચોપદાર વગેરે વગેરે.

સ્ત્રી વર્ગ.

- પુષ્પ કુમારી માહારાણાના ભાયાત જયસિંહની
કુમારી પાછળથી તેજસિંહની રાણી
- દેવી રજપૂત કુળ દેવી.
- રાણી પ્રતાપસિંહની
- લીલબાગા લીમચંદની ઓકરી,
સખીઓ, દાસીઓ, નાયનારીઓ, વગેરે વગેરે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાખિય વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૫૦ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ તિલકકુમાર

વિષય ટી. : ૨૦૪

તિલકકુમાર.

નાટકનો ટુંક સાર.

આ આપણા નાટકની શરૂઆત ઇ. સ. ૧૫૭૬ માં થાય છે. આની આઠ વર્ષ પહેલાંનો ઇતિહાસ આ નાટકની સાથે સંબંધ ધરાવે છે.

ઇ. સ. ૧૫૬૮ માં અકબરશાહે ચિતોડગઢનો કિલ્લો સર કર્યો તે લડાઈમાં મેવાડના માહારાજાની મદદે જતાં આપણા નાટકના નાયક તેજસિંહ (તિલકકુમાર) નો પિતા તિલકસિંહ જે મેવાડના માહારાજાનો ખંડીયો સૂર્યગઢ નામના કિલ્લાનો અધિપતિ હતો તે મરણ પામ્યો. સાથે આપણી નાયિકા પુષ્પ કુમારીનો પિતા જ્યસિંહ જે માહારાજાનો નજીકનો ભાયાત અને તિલકસિંહનો પરમ મિત્ર હતો તે પણ સ્વર્ગે સિધાવ્યો.

જ્યસિંહના અવસાન વખતે રાણાજીએ પુષ્પ કુમારીને પોતાની પુત્રી તરીકે માની તેના મુરખા તરીકેનો સર્વ ભાર પોતાને માથે લઈ જ્યસિંહના આત્માને શાન્તિ આપી હતી.

જ્યસિંહના સ્વર્ગવાસ પછી પુષ્પ કુમારી પોતાના પિતાના ૧૩ તિલકસિંહની વિધવા રાણીની હાથ નીચે સૂર્યગઢમાં રહેતી રી. કાશ્વ તેની મા પા. તેને અચપણમાં મૂકીને મરણ પામી હતી. યુદ્ધ પ્રસંગ આવતો હોવાથી રાણાજી તેની ભાળ લઈ શક્યા ન હોતા.

થોડા વખત પછી દુર્ગ્યસિંહ નામના રજપૂત હાકોરે એકાએક દગાથી ચોરની પેઠે રાત્રીએ કિલ્લામાં દાખલ થઈ તિલકસિંહની વિધવા સ્ત્રીની હત્યા કરી તેના દશ વરસના બાળક તેજસિંહને તળાવમાં ફેંકી દઈ સૂર્યગઢ સર કર્યો.

તળાવમાં પડેલા તેજસિંહને બીમચંદ નામના બે
કુખતો બચાવ્યો અને પોતાને ત્યાં છુપો રાખ્યો.

પુષ્પ પણ આ વખતે દસ વરસની બાળીકા હતી.
પોતાની રાણી બનાવવાના હેતુથી દુર્જયસિંહે તેને પોતાના
લીધી ત્યાંથી પુષ્પની મરી ગયેલી માતાની જાણ નામ
દાસી પુષ્પને રાતોરાત લઇને નાશી ગઇ. અને ધરપુરના
ગામડામાં સાધારણ વેષે બન્ને રહ્યાં. સર્વે જાણીને પુષ્પની
પુષ્પને તેની પુત્રી તરીકે ઓળખતા હતાં.

એક બાજુ સૂર્યમદમાં આ બાબત બની.
ચિતોડનો કિલ્લો અકબરશાહે સર કબ્જો. ત્યારપછી આ
અકબરશાહ અને રાણાજી વચ્ચેના કલેશની શાન્તિ રહી, ચિ
પણ રાણે નમી આપ્યું નહોતું. રાણાને નમાવવાને અકબ
આઠ વર્ષ પછી ફરી લડાઇ સળગાવી જેની સાથેજ અ
સાર થાય છે.

નાટકની પ્રવેશવાર ટુંક સમજ.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો—બીકડાકોરના રક્ષાણુ નીચે રહેતા તેજ
અદાર વર્ષ થયાં છે. ઉમર લાયક થય
કુટુંબની પાયમાલી કરનાર પર વેર લેવા
છે. રજપૂત રીતી મુગલ તે બાબતની
રજપૂત કુળદેવી પાસે આવે છે. ત્યાં “
બંધ થતાં સુધી દુર્જયસિંહ પર હાથ ન
દેવીની આજ્ઞા થાય છે તથા “મહારાણા
હાથે તારો ઉદ્ધ છે” એમ સમજવી
મોકલે છે.

પ્રવેશ ૨ જો—મહારાણા પ્રતાપ પાસે મુગલ સેનાપા
અકબરશાહનો કાગળ લઇ આવે છે. કા
પ્રમાણે મુગલોની તાબેદારી સ્વીકારવાનું

કબૂલ કરે છે માનસિંહ અને પ્રતાપની વચ્ચે વાદવિવાદ ચાલતાં મુગલોને ખડેન આપવા માટે પ્રતાપ માનસિંહનો તિરસ્કાર કરે છે. માનસિંહ તેનું વેર લેવાની ધમકી આપી જાય છે.

પ્રવેશ ૩ બે—પ્રતાપ પાસે બનેલી હકીકત માનસિંહ સલીમને કહે છે, દુર્જયસિંહને રાજ્ય લોભ અ.પી તેના મારશ્વત પ્રતાપને ફસાવી વેર લેવાનો બન્ને નિશ્ચય કરે છે.

પ્રવેશ ૪ થા—શિકારે નિકળેલા દુર્જયસિંહને સિંહના પંજમાંથી તેજસિંહ બચાવે છે. બન્ને વચ્ચે ભેદભરેલી વાતચીત ચતાં છેવટ તકરાર થાય છે. દુર્જયસિંહ તેજસિંહ માટે શંકાશીલ થાય છે. તે કાણુ છે તે જાણવાના હેતુથી તેની પુંદ પકડે છે,

પ્રવેશ ૫ મો—ખોટી બગાઇનાં બાંકાં ફુકનાર બીમચંદની ફજેતીનું ફારસ.

પ્રવેશ ૬ ઠા—પુષ્પ સખીઓ સાથે તળાવે સ્નાન કરવા આવે છે. ત્યાં તેજસિંહ બીલ-બાળા સાથે અનાયાસે જઈ ચઢે છે. પુષ્પ અને તેજસિંહ વચ્ચે પ્રેમ બંધાય છે તેજસિંહના પ્રેમમાં પડેલી બીલબાળા આ જોઈ નાસી જાય છે. છેવટ બન્ને જીદમાં પડે છે, પાછળથી તેજસિંહની પૂઠ પડેલો દુર્જયસિંહ પુષ્પનું હરણુ કરી જાય છે.

પ્રવેશ ૭ મો—દુર્જયસિંહને પુષ્પની તકરાર ચાલે છે. ત્યાં લશ્કર લઈ લગાઇમાં જવા માટે રાણા તરફનો ફુકમી પત્ર આવે છે. તથા માનસિંહ તરફથી રાણાને ફરેબથી ફસાવવા સંબંધી કાગળ આવે છે. લાલચમાં લલચાઇ પ્રતાપને ફસાવવાનો નિશ્ચય કરી દુર્જયસિંહ જાય છે.

પ્રવેશ ૮ મો—સલીમને માનસિંહ દુર્જયસિંહ સાથે રાણાને ફસાવવા સંબંધી સંકેત કરી જાય છે પણ રાણો લશ્કર સાથે ત્યાં આવે છે પોતે રચેલી ફરેબની જાળમાં

ફસાવવા રાણાને મુગલ જાવણી પર છુપી રીતે હલ્લો લઈ જવાને બંદાને દુર્ગચિંહ લઈ જાય છે.

પ્રવેશ ૬ મો—દુર્ગચિંહના દગાથી બનાવટી પૂલ તૂટતાં રાણો પોતાના લશ્કરથી બુદ્ધો પડે છે ને પકડાય છે.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ જો—તેજસિંહના કહેવાથી ભીમચંદ પ્રતાપને છોડાવવા જાય છે.

પ્રવેશ ૨ જો—દુર્ગચિંહની દરબારમાં ચારણનો વેશધારી તેજસિંહ આવે છે. હૃદયવેધક છુપી વેર લેવાની ધમકી આપી નાસી જાય છે, દુર્ગચિંહ તેને પકડવા જાય છે.

પ્રવેશ ૩ જો—બાગમાં ચારણ વેશે આવી તેજસિંહ ખુબીથી પુષ્પના મનની કસોટી કરે છે. પાછળથી જાહેર થઈ પુષ્પને નસાડી લઈ જાય છે.

પ્રવેશ ૪ થો—તેજસિંહના પ્રેમમાં પડેલી બીલબાળા, ખુબીથી પુષ્પને પહેરાવેલી લીટી (જે તેજસિંહ ખોવાઈ ગઈ છે એમ કહે છે) “જો મને જડે તો તે મારી, હું થાઉં તે પહેરવાની અધિકાર” એમ વચન લઈ લે છે. પાછળથી પુષ્પ પાસે તે જુએ છે. નીકામાં પુષ્પની આંગળીઓથી તે કાઢી લે છે.

પ્રવેશ ૫ મો—બાલણનો વેશ ધારી ભીમચંદ, પોતાના છોકરાને સ્ત્રીવેશ પહેરાવી તે મારફત કેદખાનાના દારોગા લંપટ ચતુરસિંહને બનાવી પ્રતાપને છોડાવી જાય છે. દુર્ગચિંહ ઉપર આ તરફની શંકા આવે છે. તેથી તેના કિલ્લા સૂર્યગઢ પર લશ્કર લઈ જવાને સ લીમ ને માનસિંહ દરાવ કરે છે.

(તેજ દિવસે રાતોરાત મુગલ લશ્કર સૂર્યગઢ સર કરે છે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો—પ્રતાપને પકડવા નીકળેલા સીપાઈના હાથમાં મુગલ સીપાઈનો વેશધારી આપની સામે કરવા નીકળેલો અમરસિંહ ફસાય છે. ત્યાં તેજસિંહ અનાયાસે આવી તેને બચાવે છે. બન્નેની મિત્રતા બંધાય છે.

કેદમાંથી નાઠેલો રાણોપણુ ત્યાં આવી ચડે છે. તેજ સિંહને રાણાનો અહીં સંબંધ બંધાય છે.

શ ૭ મો—ચોરસ વીંટીને આધારે તેજસિંહને ઉંધું સમજાવી બીલખાળા પુષ્પને કલંકિત કરાવે છે. તેજસિંહ પુષ્પનો તિરસ્કાર કરી ચાલ્યો જાય છે. પુષ્પ પણ તે સ્થાન છોડી જાય છે બીમચંદને આ આવતની ખબર પડતાં તે તેની તપાસમાં જાય છે.

શ ૮ મો—રસ્તામાં રખડતી પુષ્પ ચતુરસિંહના હાથમાં પકડાય છે ચતુરસિંહ પુષ્પને કેદખાનામાં પૂરી ચાલ્યો જાય છે વરસાદથી કેદખાનાની દીવાલ તૂટે છે પુષ્પ નારી જાય છે.

અંક ૩ નો

શ ૧ લો—કેદખાનામાંથી નામેડો પુષ્પ માનસિંહના હાથમાં પડાય છે પુષ્પ રાણા કુળની કુમારી છે એમ જાણતાં તેને શાહ સહીમના જનાનામાં બેસાડી રાણાઓ ખાનાનાં કરેલાં અપમાનનો બદલો વાળવા માનસિંહ દરાવ કરે છે.

શ ૨ નો—પુષ્પને સહીમ સાથે પરણાવવા માટે આરંભેલી ખટપટમાં પુષ્પની દૃઢ ટેકથી માનસિંહ નીરાશ થાય છે. ત્યાં બીમો પુષ્પને ઓગવવા આવે છે માનસિંહને હાથે કોથળામાં કેદ થાય છે. યુદ્ધિતથી પુષ્પને માટે ત્યાં આવેલા ચતુરસિંહને પોતાને બદલે કોથળામાં નાંખી બીમચંદ પુષ્પને છોડાવી જાય છે.

શ ૩ નો—બીમચંદ પુષ્પને રાણી પાસે લઈ જાય છે રાણી તથા પુષ્પની ઓળખાણ થાય છે. કેવીના આશીર્વાદથી રાણી

તથા પુષ્પ પુરૂષના પોશાકમાં લગાડના મેદાન તરફ જાય છે.

પ્રવેશ ૪ થી—પુષ્પ તરફના પ્રેમમાં દગાવાનો અફસોસ કરતા તેજસિંહનો તથા રાજ ગયાથી રખડતા થએલા દુર્જય સિંહનો સામસામે બેઠો થાય છે. દેવી પાસે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પરદેશીય લગાઈ હતું ખંધ પડેલી ન હોવાથી તેજસિંહ દુર્જયસિંહ પર હાથ કરતો નથી તોપણ દુર્જસિંહ તેના પર ધસે છે એટલામાં બીલબાળા પીસ્તોલના ખુદાર સાથે ધસી આવે છે. અણુધારી દુશ્મનની મદદ જોઈ દુર્જયસિંહ નાસી જાય છે. ઉપકારના બદલામાં બીલબાળા તેજસિંહનો પ્રેમ માગે છે. તેજસિંહ તેને જીતે તરીકેનો શુદ્ધ પ્રેમ આપે છે આશામાં નીરાશ થતાં બીલબાળા પુષ્પને માટે કરેલો સર્વ પ્રયત્ન ફેાડી દે છે. પુષ્પને નિર્દોષ જાણતાં તેજસિંહ પોતાના સાહસને માટે બહુ પસ્તાય છે. એટલામાં બીમચંદ તેને શોધતો ત્યાં આવે છે. તેને પુષ્પને શોધવા મોકલી પોતે સૂર્યગઢની ચઝાધપર જવા રાણા પાસે જાય છે. મનમાં હતું તેજ પરિણામ આવવાથી તેજસિંહ અને પુષ્પને યુક્તિસર મેળવવા બીમચંદ દરાવ કરે.

પ્રવેશ ૫ થી—રાજપુત લશ્કર મુગલ જાયણીને આગ લગાડે છે. લગાઈ થાય છે. તેજસિંહ સૂર્યગઢ ઉપર રાણાનો વિ. જય જીંડ ચડાવે છે. માનસિંહને હાથે તેજસિંહ પર પડતો ધા પુષ્પ પોતાના અંગ પર ઝીલે છે, રાણા માનસિંહને કેદ કરે છે.

પ્રવેશ ૬ થી—બીમચંદની યુક્તિથી તેજસિંહ અને પુષ્પનો અજાણ્ય મેળાપ થાય છે. કરેલાં સાહસ માટે તેજસિંહ પસ્તાય છે. દરબારમાં પુરૂષ વેશે ઇનામ લેવાનું જણાવી પુષ્પ તેજસિંહથી છુટી પડે છે.

પ્રવેશ ૭ થી—દરબારમાં માનસિંહ અત્યંત પસ્તાય છે અને સ્વધર્મ તરફ પાછું તેનું વલણ થાય છે. સ્વધર્મી થએલા

માનસિંહને રાણા કેદથી છુટા કરે છે. બદલામાં માન-
સિંહ દુર્જયસિંહના દગાનો બેઠ ફેડે છે. રાણાના
તિરસ્કારને પાત્ર થતાં ઝનુની દુર્જયસિંહ આ-
પધાત કરે છે. સર્વાનુભવે સૂર્યગઢની રાજ્ય ગાદી
સોંપવા માટે તેજસિંહને ખરી ઓળખાણ આપવાનો
હુકમ થાય છે. તેજસિંહ ખરી હકીકત કહે છે એક
તો ગાદીનો ખરો હકદાર તેમાં વળી રાણા ઉપર
અત્યંત ઉપકાર કરનાર તેજસિંહને રાજ્યતિલક થાય
છે. ઇનામ માગવાનું કહેનાં રાણી અને પુષ્પ જાહેર
થાય છે. રાણીને હાથે પુષ્પ અને તેજસિંહનો
હસ્ત મેળાપ થાય છે.

તિલકકુમાર.

વેળસિંહ ને લીલો— ૧

દેવી ! પ્રભુ તણા પુજ્ય પદો પામેલી હે !—દેવી.

ક્ષત્રીને શરણુ એક તારું તારું તારું ધારી

આવ્યો માતા મારી

હર્ષ ભરે દરશ દે દે બહેલીદે—

દેવી.

પદ પંડજમાં પ્રેમથી પ્રભુમી પુત્ર આ

કુળ માત કેરી માગે કૃપા

ભક્તના ભયની ભંજનીના વિજય ! વિજય ! વિજય !

ચારણી— ૨

બસ યાશે વિજય જય જય તારો

છે આશીર્વાદ એ જા મારો—બસ.

તેજ—વીસડું ના કદી આ આભારો

લીલો—મહાદેવી ! મસ્તક કર ધારો—યાશે.

તેજ—ચારણી માતની બોલો જય જય

ભાલો—જય જય જય જય જય જય જય જય જય

તેજ—નાચો ગાઓ વૃમ મચાવો

લીલો—મંગળ આરતિ માની ઉતારો—યાશે.

રાણી— ૩

કળ નહિ પડે કાંઈ મનકું મરે મુંઝાઈ

સ્વામીની સવારી ક્યાં સીધાવી રે હો દાસી !—કળ

રાણીજી ન રાજમાં છે, કુમાર કોડીલો ક્યાં છે ?

એ ચિન્તાએ ચક્રે ચગવી રે હો દાસી !—કળ

ભૂપતિની ભાળ લાવી, બાલુગને લઈ બોલાવી

શોક સહુ શાણી દે સમાવીરે હો દાસી !—કળ

અમર—

૪

આવોજી આવો પ્યારા રાજહો
 રાણાને રાજે, સૂરજ આજે, સોનેરી સાજે સાજહો—આવોજી
 ધન્ય ઘડી પળ આજ છે
 આંગણુ અંબર રાજ છે
 ધન્ય શીશોદી સમાજ છે
 માની વધે નીજ લાજ છે—આવોજી

પ્રતાપ-અમર—

૫

જા જા વિદાય થા વેગે તું કહે તારા શાહને
 રાણો નહિ નમે રણે છો રમે—જા જા.
 આનસિંહ—લગાઈ તણે મેદાન અપમાનનું ઇનામ
 મળશે ગળશે ગર્વ આ સર્વ હા
 પ્રતાપ-અમર—ચલહર ચલહર ચલહર જા.—વિદાય.

રામીશગરો

૬

પ્યાલી પીસો મધુકેરી
 રસીસે રંગીસે છળીસે છેલા રાજ !—પ્યાલી.
 કામળાન જાદુવાલા હો
 મારો નાં જુહેરી આંખલીયાં રંગે ઘેરી—પ્યાલી

* * * *

મએ કામલ હું કામની તુમ જોરાવર જુવાન
 શરત આપને સમજો મોહો ના તાનો તીર કમાન—પ્યાલી.
 પ્રેમ આગમેં અએ સખી ! આઈ અજબ બહાર
 પ્રેમી જ્યા કરત પ્રેમપર પ્રેમ જલ નીસાર—પ્યાલી.

હર્જયસિંહ—

૭

ગજબ ગજબ થયો ગજબ અરે અપાર
 છટકી ગયો શિકાર, બટકી બન્યો બેગર

અટકી વળી પડ્યો છું વિકટ વન મોઝાર—ગજબ.
 ઝાડીઓનાં ઝુંડ ને શીખર પર શીખરો
 વળવાને વાટ ના, ન ઉભવાને આશરો
 શું કરું ? ક્યાં જઈ ? શો રસ્તો લઉં ?
 અહીં જઉં, અહીં જોઉં, તહીં જઉં તહીં જોઉં
 ધાર પર ધાર ઉતરાણુનો નહિ આધાર—ગજબ.

ભીમા—

૮

જો જો જો જો ભીમા ભાઈ રંગે રમે કેવા ?

ભીમા—વાહવા ?

અરે વાહવા ! અરે વાહવા !

ભીમા—ભાવે ભવાનીને ભોગ દેવા— ભીમાભાઈ

દોડી દોડી ને ઝાંગ છોડી તોડીને ટાંગ

જોજોને શો જંગ જમાવું ?

લડાઈ તણે મેદાન

રાણાજીનું નિશાન

ઉડાવ્યાનું ધનામ

લેશે લડ ભીમ ભા—જો જો.

ભીમા—

૯

મુવો હાય હાય હાય ભગવાનીયા !

ભોગ લાગ્યા મારા ગાય—

મુવો.

સાપે છધુંદર ગળી, હવે શો થાયેરે ઉપાય ?

ખાધે મરી જઈ છોડે અધો થાઉં

ફળ્યાં હાય પુરવનાં પાપ—

ભગવાનીયા !

ભીમા—

૧૦

તમે એકવાર મારવાડ જાજોરે મારવાડ !

મારવાડનાં ઝુમણાં લાજોરે મારવાડ !

તમે ઝબલી લાળો, કુબલી લાળો.
પાન સોપારી, પાનના બીડા
દહીનાં દોણાં શીકે મેલ્યાં,
વાછડ વેલ તમે લાળો રે મારવાડા ! --તમે.

બીલો—

૧૧

રંગ રણુરંગી બીમા ભાઈ રંગ છે
તોપનો તગડો ખૂબ માયો તમે
એ કામનું ઇનામ લેજો જંગી જીવાન.

૧ લો.—લેજો સલામ.

૨ જો.—લેજો સલામ.

૩ જો —લેજો સલામ.

સર્વે—શેર પર સવાશેર કેવા કહો અમે—રંગ.

૧ લો.—ભ-ભ-ભ ભ. ભાઈ છ-છ-છાવણી

૨ જો.—વાહ ! કીકે શીયાળાનો કંડો બની

૩ જો—૫-૬-૬-૬-ફાંસી હાથ

તેજસિંહ—જેવા શા ફગેતા થાય ?

બીમા—હા-હા-હા— રંગે.

પુખ્ત અને સખાઓ-- ૧૨

ખીલી ખીલીરે જો જો તો (૨)

ખીલી ખીલીરે શરદની સવાર કેવી રૂપાળી સખી ?

બીલી બીલીરે જો જો તો (૨)

બીલી બીલીરે અટખી ઓ નાર રજની જો ચાલી સખી

સોનેરી વાઘા ધરી વરઘોડે ચડી ચતુર વર આવે રે

સોનેરી સાડી ધરી વનદેવી બહાલ ભરી જો વધાવે-કેવી રૂપાળી

પુખ્ત સખાઓ— ૧૩

સખીરી ! મોહન મંત્રની તાન

ભર્યું ક્યાં ગાજે ગંભીર ગાન ?—સખીરી !

સજી તાનનાં તીરને સાંધી સૂર કખાન
 નકોર નર એ કાણુ છે પોડે મારા પ્રાણુ--અર્થુ.
 ગોકુળને ઘેલું કરી માનુનીઓનાં માન
 મૂકવ્યાં એ મદન કે કામણુગારો કાન ?

(સખી ૧) કે જે કાનુડાને કામ, ભૂલી હુંતો સાન લાન, ગાને બની

ચુલતાન

હવે હઠીલાજી હદ જળરો જુલમ ન કીજીએ
 કામળ કાળજડાંમાં કાપ દેવ ! હવે ઝાઝો ન દીજીએ
 મનનું માન્યું મુખ આજ મોહન ! માગી લઈ લીજીએ
 રાધા તમારી લીઓ માની મુરારી
 દયા કરો, હૃદય ધરો, ને લય હરો--હવે.

તેજ--શાણી ! શીદને શરમાઓ ?

અલખેલી આવો આવો

પુષ્પ--રહો અળગા અધીર ન થાઓ

પહેલાં વચને બંધાઓ

તેજ--લે વચન જીવન મમ તું છે

પુષ્પ--તન મન ધન મુજ તુજનું છે

તેજ--બસ આવો હવે પ્રિય પ્રેમ તાણા ભર ભર પ્યાલા પી

પાઓરે--શાણી

પુષ્પ--પ્રેમ તણે પથે પળતાં કંઈ બંધન ધર્મ તણું ધરવું

નભ, ભૂ જગા, તેજ, ને વાયુ, વચે રહી -હૃદય -હૃદય

બેટાવોરે--શાણી !

પુષ્પ--

૧૫

વારં વેળા તારા ન્યાયને

ચ્છાઈ ન કા રંક રાયને

કાળી ગોરી સહુ કાયને

સમાન જવ છંદ દે--વારં

ચડતી પડતી ને ચક્રે ચડતાં
ચડી સહુ પછડાય છે
કોઈ આજે કોઈ કાલે દુકાળે સુકાળે.
સુખ દુઃખને સમ સમજી રહે હરી ભજી
તેજ નરજીવનને ધન્ય ગણાય છે—વારં.

સાચને આંચ ન દેજે સ્વયંભૂ !
છું શરણે દીન હું દીનખંધુ !—સાચ.
આશ તમારી રે ત્રિપુરાશી !
રાખી હું બેઠી બાળ બિચારી
હવે શરણુનું બે સત જાશે
તો મમ પ્રાણુ ને તમ પત જાશે—સ

ચસિંહ—

ખીલ્યાં ખીલ્યાં ભલાં બાળ્ય અહા ! હા !
કંદ કંદેએ કસાવી રાણો શીર તાજ ધરં મેવાડ પતિનું
વાહવા—ખીલ્યાં !
બુદ્ધો જમાનો નીતીની રીતીએ પાર ન પામે
એ છે નિયમ ખરો
સુખથી તરો
પ્રાંપચે પરવરો તો હા હા
ખીલ્યાં.

૧૫ અને
લશકર

}

હર હર કરો (૨) હામ ધરી હરીકેને હઠીલ હઠાવો
તીર, તલવાર, તોપોને તોખાર બંદુકાના બહાર.
બહાદુરીથી બતાવો
કરો ઉદય કરો ઉદય આર્ય ધરમ તણો ઉદય.
વરો વિજય વરો વિજય કરીને અરીનો લડીને લખ
શૌર્ય સમર જગાવો
હર હર

તેજસિંહ—

૧૯

હરિ ! લુટી હાથે લાજ આજે આર્યની અરે
 પ્રભુ ! કૂર દ્રષ્ટિ કેમ આજે આર્ય ઉપરે ?
 લાંગ પીધી આજ શું લગવાન ! છે ખરે ?
 કે હા ન્યાય કેરું છત્ર છે કળી રાજ ત્યાં ધરે ? હરિ
 જાણું નહિ હું નાથ ! આ કૈતુક શું કરે ?
 જયદેવી સિંહ શીયાળમાં શીયાળને વરે હરિ ?

તેજસિંહ—

૨૦

લલે જામ જામ જામ વીરા ! જા કામે જામ
 લલે જામ ધરી હામ કરી કામ યશ પામ
 રખવાળી વીર ! તારી કરે રામ રામ રામ—લલે

લીમા }

સત્ય સ્થાયે સમરમાં ઉતરવું
 સ્વામી શીરને માટે થાય મરવું
 નહિ મરવું એ ભવજાળ તરવું
 સુખ શાન્તિમાં સ્વર્ગે વીચરવું
 લેજો પ્યારા આ છે છેલ્લા પ્રણામ

તેજસિંહ }

—રખવાળો વીર તારી કરે રામ રામ રામ—લલે.

વારાંગના—

૨૧

સાહેલીઓ લાવો લાવો મોતી માળો વિજયવર વધાવો.
 વધાવો, અલી આવો હરખાઓ હરખાઓ
 જામ વારી વારી વારી (આંસુ) બહાલનાં વરસાવો—સાહેલીઓ.
 યુદ્ધ હામે શત્રુ સામે ઝુઝી ઝુલ્યા મહારાજ
 તરસ્યાં નયણું તૂમ દીધાં દૃઢ દર્શન જે આજ
 એ પ્રસંગે, ઉમંગે, સહુ સંગે, મળી ગાઓ વિજય જય
 થાઓ—સાહેલીઓ

તેજસિંહ—

૨૨

લેશે લેશે રજપુત ચોખ્ખો કિલ્લો તાતતણાજ નકી
 લેશે વડીલનું વેર વીર નીજ ખડગ રંગી અરી લોહી થક

દુર્ગમહી દગાથકી જે છે દાખલ થનાર
નીરાધાર વીધવા તણું લોહી પીનાર
પાતાળે પેસી જશે ન તોયે બચનાર — લેશે.

તેજશિંહ—

૨૩

વર્ષ એકની વાત ઉપર શુભ માન સરોવર કીનારે
એક યુવક યુવતિ રજપુતનાં બંધાયાં પ્રીતી તારે
યુવક ગયો રણ ભૂમિ યુવતિ ચંદાવતને હાથ ચડી
વિધ વિધ વૈભવ સુખ સામગ્રીમાં સત્વર એ જઈ પડી.

* * * *

હતો યુવક એ રાજ બાળ પણ અસ્તોદય પડતાં
નજ અમીરી ધરી ફકીરી નિશદિન વન વન આચડતાં
પ્રથમ યુવકનું હતું હૃદય જેવું તે તેવું છે.
શુ યુવતિ વૈભવમાં મોહી આપ્યું વચન તીજ ખોઈ જશે !

પુષ્પ—

૨૪

ગુરુ રાજને શીશ નમાવીને
કહેજો મારા પ્રણામ નથી દરવાનું કામ તમ અંતર ધામ
વિના—ગુરુ
ચંદાવતે મુને કેદ કરીરે ખેસી રહ્યા છે શું ધીર ધરીરે ?
એ શોભે ન ક્ષત્રીનેરે, સાળ લેવા આવોને રે નગીના !
પાપીના પળમાંથી છોડાવો બની છું હાલ ખેહાલ
મારું બદન સુકાયું વદન કરમાયું હૈયે શાન્તિ ન જરા
એ કહેજો ગુરુને બીના-કહેજો.

૨૫

હોન બધું ! ખીરદ દરશાવીરે
દીધી પૂર્ણ દયા વરસાવીરે

તેજ—વરસાવી આનંદની ધારા

પુષ્પ—આવો પ્રાણ પ્યારા દેવાહાર મારા કરું નહિ ત્યારારે
—હોન બધું !

કામ કોડીલા કંથજી આવોરે

તેજ—મનોહારી હુકમ ફરમાવોરે

પુખ્ત—છેલ તરંગ રંગ છલકાવો,

તેજ—અમીરસ પાઓ જીવનનો લ્હાવો આનંદે ઉઠાવોરે—દીનબંધુ

દુર્જયસિંહ—

૨૬

પાપી તું ક્યાં જઈશ દૂર હવે !

છેડી મુને શાન્તિ કદી નહિ પામે જગમાં—પાપી.

ક્યારે બસ થારી ત્રાણ ત્રાણ ત્રાણ ત્રાણ

એ રહ્યું વસી રગ રગમાં— પાપી.

લીધું માન માણ માન ઓ નાદાન તો હવે હા !

હાથથી મારે, છે મુકાવે કાણુ ? જો જઈ

જળ સ્થળ નલ નગમાં— પાપી.

લીલબાલા—

૨૭

પ્રીતીની રીતી કાંઈ ન્યારી જણાય

જાણું નહિ આશું થાય ?— પ્રીતીની.

મરે પતંગ દીપપર દીપ મન શું ચ્હાય ? —પ્રીતીની.

કરી તુંહી તુંહી ટહુકે મયુરને મેઘ ન મળે

ચક્રોરી નેત્ર શશી સામે જોઈ વિરામે શાન્તિ પામે

શશીનો ચાહ છે પયુ ન કાંઈ અરે હાય હાય —પ્રીતીની

લીલબાળા—

૨૮

મારાં સાસરીયારે આણું વેણું મોકલો

આણું નહિં આવે તોરે જાશે મારો જીવડો—મારાં.

પરણ્યો બાંધી પ્રીતડી એ એકલો પરદેશ રહે

છલકાતું આ જોખનીયું વીયોગ એનો કેમ સહે ?—મારાં.

પ્રતાપ

૨૯

રેરે બચાવોં ! રે બચાવોં ! રે બચાવોં ! હરી !

હું હુયું હુયું હું દયાળુ ! અતે આશ ભરી—રેરે.

ભલે મમ પ્રાણુ નાશ કરજો

ભલે ધન ધામ ધરા હરળે
ભલે સ્ત્રી મુત સહુએ મરળે
વિજયવર આર્યનેજ વરળે — રેરે.

શીમાનો છેડરો— ૩૦

આવો આવો ચલખેલા રમીએ ઉમંગમાં
રમીએ ઉમંગમાં પ્યારા પ્રેમ રંગમાં— આવો
જેવી હું જોયન ભરી છું તેવા તું છે છેલ

શીમા—જેડી તો છે ખૂબ બની વાહ !

શીમાનો છેડરો— તું ખચ્ચર હું ખેલ—રમીએ.
જેને નયણાં શાં રસીલાં દે શો કમર લયકાવ ?

ચતુરસિંહ—જાન કુરખાન જાન ! તુજપર આવ બસ આવ પ્યારી
આવ આવ — રમીએ.

અમર— ૩૧

રવી ફળ દેરો રવી આજેરે વેરા વાદળે છાંયો.
અંધારી જાહ દુઃખી રાત મુખ્યા ક્યાં જઈ મારા તાન ? રવી.
જેયાં સહુ સ્થળ શહેરનાં, જેયાં જંગલ રાત,
જેછ ગુણ ગીરિઓ તળી ન જેયું આપતું નામ નીશાન
જેછ ફરી ક્યાં હવે હરી એ ! મેવાડ દેશનો માનીતો રથો.

અંધારી

અમર— ૩૨

શાણુ થઈ આ શું ખોલો ! હો પ્યારા ! — શાણુ
માયાનો પડદો ખોલો હો ખ્યાન માયાનો — શાણુ
ધન ધાવન ચાટ્યાં જશે ગુણ ચાટ્યા ના જાય
શાણુ એ સંસારમાં ગુણીયજને જે સ્થાય
હંચ નીચ આ વીશ્વમાં અજ્ઞાને અથાગ
દેવ તણી દરબારમાં કાણુ રંક ને રાજ !
સ્મશાનમાં જઈ ખોજો હો પ્યારા ! — સ્મશાનમાં.
તો જોશો એક માટીનો જોજો — માયાનો-શાણુ.

ઉખેડું અવનમાંથી આમ
 હામ હામ મુગલોનાં નામ ને નીશાન બાળીને તમામ-ઉખેડું,
 વેર ! વેર ! ભરી મન માંહી દીન નીશ હવે
 અમોલી આ જીંદગીનું એક હું માનીશ હવે
 એજ કામ ઉખેડું.

લીલબાળા--

૩૪

હમણાં તો આ મુદ્રિકા મુજ પાસ છુપાવું
 જળથી બોળા તેજસિંહને હું ભરમાવું
 પુષ્પ તણાં શીયળ માટે શંકા ઉપજાવું
 ને એ પાસે મુદ્રિકા આ પાછી મંગાવું
 નથી પાછી આપી શકવાની
 કરશે તેથી આનાકાની
 કે શંકા મજબૂત જવાની
 ખૂબ પછી હડધૂત થવાની
 થાશે એ અહુ શીટ ફીટ શીટ થાશે આપણી જીત જીત જીત
 ચાલ ચાલ બસ રંગ જમાવું એજ-એજ-એજ.

તેજસિંહ—

૩૫

અજબ છે પ્રેમનો વાસો
 હૃદય માંહે થએલોરે - અજબ
 પ્રેમી માટે પ્રાણ મન દેવાને તૈયાર
 પ્રેમી માટે વીર જન જોય જીવનમાં સાર
 પ્રેમ અંધ જોઈ ના શકે શુભ અશુભ શું થાય
 પ્રેમ ધોડેલે જઈ ચડી સરવે ખોતો જાય
 પ્રેમ જુવે નહિ કીરતી કે અપકીરતી થાય
 પ્રેમ સાંકળે સંકળ્યો જ્યાં દોરે ત્યાં જાય
 તળ્યો રણજંગ એ રીતે તજ મેં તાતની ગાદી
 ફક્ત એ પ્રેમીને કાળે કલંકી ખૂદીક મેં જાંડી
 બતાવ્યો વેરીને વાસો હૃદય.

પુષ્પ—

ન રહતું ઓ હૃદય મારાં ધરા ધન ધામ લૂટાતાં
કદી પરિવારથી પણ ઓ અમાગી તું હેડી જતાં
જખી જે અંતરે છાત્ર ન જો એ જાય ભુંસાઈ
ન રહતું ઓ હૃદય મારાં કદી મળી માટીમાં જતાં—ન રહતું
પ્રપંચી પ્રેમના ફાંસા રૂપી સંસારની આશા
કરી અજગી અલખ રતને શરણ સમશાનનું રહાતાં—ન રહતું

ચતુરસિંહ—

૩૭

છેલ્લ જખીલી નાર ધુંધટાડતો પટ ખોલતો
પુષ્પ—જરા શરમા શરમા, નહિ મૂરખ તું થા, જા જા દૂર જા. છેલ્લ

ચતુર—પ્રેમ પ્યાલી તું પા ને સુખી શાણી થા.

પુષ્પ—દૂર દીવાના જા શીદ અગ્નિમાં ધા ?

ચતુર—વ્હારે દમામ તારો

પુષ્પ—મુઝી દે હાથ મારો

ચતુર—કરી દૂર ડેળ એ મીઠી ! બોલ બોલતો—છેલ્લ

પુષ્પ—

૩૮

દુહિવે કરી દુખીયારી સુણો કરમ કયા આ મારી
મરી માત ગઈ ગયા તાત દયા દીન બાળ તણી ન જરાય
ધરી મનમાંથી કરી નોંધારી—સુણો
બાળ શીશોદી વંશનો પુષ્પ કુમારી નામ
રાખા રખડું તાતનું છુપું નામ નીશાન
જયસિંહજીની કુંવરી હાય શી હાલતમાંહી હરી—મરી.

પુષ્પ—

૩૯

નહિ નહિ કદી નહિ આ બને ન લોપે લગી લાજ
ધરી દેહની શું દાઝ કરે કેશરી અખાજ—નહિ
મૂકે સમુદ્ર માજ ઉલટે કદી ધરાજ
અટાંડી ટેકનાજ તજે ન શીશોદી રાજ—નહિ.

રાણી -

૪૦

વ્હારે વ્હાલાજી કરી ધાઓ વીભૂજી ! વેગે વ્હારે વ્હાલાજી
કરી ધાઓ

તુજ કૃપાએ ભોળા ! ભક્ત તણાં હો સરવ સકટ દૂર

ધાઓ—વીબૂજી●

ધર્મ બેઢી હો ! ધર્મ ધારી રાણાના જયના વાવડોયાળ

વાઓ—વીબૂજી●

વિશ્વે વાતુ સીધાવે જહીં, તહીં ગીતો ગુણનાં રાણાળ

કરાં ગાઓ—વીબૂજી●

આકાશવાણી—

૪૧

ગાવે વિશ્વ નાદ તમ તણા

સરવે શક્તિ સહાયકરે બને—ગાવે

એનું જોર દેવીઓ દાખો, સેવી શસ્ત્ર ધા શત્રુ ભાખો

રંગ રંગ દાત્રી વીરનારી

પુષ્પ અને રાણી—મળી આના બે માન તમારી થયો જય જય

ગણો—ગાળો.

દુર્જયસિંહ—

૪૨

રાજથી તારાજ થઈ વનવને કહે

ઘટનો શો અમલકાર થડીનો શો ફેરફાર ?

એક વાતપર વિચાર નિશ્ચિતે કરે—રાજથી●

છતાં એનું દુઃખ ન મન, બહાસીનું ક્યારે વદન

બેઠે ? પુષ્પ ! પુષ્પ ! એક ચીતથી રમડે—રાજથી

નાયકા—

૪૩

જાઓ પીયા જાઓ સોતન ઘર જાઓ—

સોતન ઘર જાઓ બેરન ઘર જાઓ—જાઓ

બાતે ન બતાઓ જાઓ મોહ ન સતાવો

દેખી પ્રીત તીહારી

તુમકો ભઈ અગ્ય સોતન પ્યારી

મોસે બુટી પ્રીત ન બડવો—સોતન.

હાંધે મોરી બહ્યાં હાંધે છયા નાં જરાવો

✱ ✱ ✱

ના મએ જોડી ના મએ ચાલો

ચટક દીની ચુરીયાં મોરી તએઆ તીલ્લા હાય.

હાય હાય હાય—

છેલા.

ભીમા

૪૫

માન બાહુડા રાજ જરા ધીર ધીર

નેજસિંહ—મારો સુખનો સમાજ સહુ હુંટાયોરે આજ

ધીર કહે વીર દેમ ધારં લગીર—મારાં

સંસાર સાર મારા જીવનનો તાર

હાય હાયે મેં તોડ્યો છે વિના વિચાર.

ભામે—લલાટે લાઇ લખ્યું શાથી ભુંસાય ?

શોક કીધે શું થાય ? ખાલી સુકે શરીર—મારાં

૪૬

પુષ્પ—મારા રસિક છબીલા સુંદર સુધક વર ચાલો ચાલો તમે

તેજ—મમ હૃદય રતન, મમ જીવનનું ધન, પ્યારી ચાલો ચાલો તમે

પુષ્પ—કરૂં તન મન ધન તમ અરપણુ સાજન ચાલો ચાલો તમે

ઘેલી ઘેલી હું તો પીયુજના પ્યારપર

તેજ—ઘેલો ઘેલો હું તો આ ઘેલી દીલદારપર

પુષ્પ—વારી વારી હું થાઉં ભોળા ભરથારપર

તેજ—બસિહારી હું જઈ દેયાના હારપર

પુષ્પ—જઓ જઓ જઓ જઓ ચતુરાષ્ટ્ર ન ચલાવો તમે—મારાં

.. ગારનારી કરધારી
તલવારો સંહારો સદા અરિ—દે હરિ०

